

Osmanlı kuvvetleri Çetine'yi tahrip etti. Şehir 1704'te yeniden imar edildi. Osmanlı karşıtı hareketler giderek arttı. Ruslar, 1711'de Karadağ'a elçi göndererek onları Osmanlılar aleyhinde harekete geçirmek istedilerse de Prut savaşında mağlûp olunca bu faaliyetlerine son verdiler. 1714'te Bosna Valisi Köprülüzâde Nûman Paşa Venedikliler'den yardım gören Karadağlılar üzerine yürüdü ve Çetine'yi yeniden tahrip etti. 1718 Pasarofça Antlaşması sonrası Karadağ'da bir süre sükûnet sağlandı. İşkodra Valisi Buşatlı Kara Mahmud Paşa, Karadağ'ı tam olarak kontrolü altına almak için uzun bir mücadeleye girişti. 1795'te Kruse savaşında hayatını kaybetmesi üzerine Zeta'nın doğusundaki bir kısım kabileler Karadağ'a iltihak ettiler.

Osmanlı gücünün azalmasının da etkisiyle ortaya çıkan ayaklanmalar giderek Karadağ'ı bağımsızlığa götürdü. Rus etkisi hâkim hale geldi. Çar II. Petro (1830-1851) ilk defa olarak Karadağlılar'ın hükümdarı unvanını aldı. Ancak bu bağımsızlık 1878'deki Berlin Kongresi'ne kadar milletlerarası câmia tarafından tanınmadı. Bu süre zarfında Ruslar Karadağ'ın idaresinde yeni düzenlemeler yaptılar. Osmanlılar'ın elinde bulunan Podgoriça'ya karşı yapılan saldırılar Osmanlı kuvvetlerinin Karadağ'a girmesine yol açtı. 1838'de iki taraf arasında imzalanan antlaşmayla Hersek-Dalmaçya sınırı yakınındaki Grahova arazisi tarafsız hale getirildi. II. Danilo'nun (1852-1860) Osmanlı hükûmetiyle tâbilitik bağlarını kesmesi, Osmanlılar'a karşı baş gösteren hareketlenmeler üzerine Ömer Paşa kumandasındaki bir ordu Karadağ'a girdi. Avusturya Karadağ'ın muhtariyetini tehdit eden bu hareketi protesto etti. Bunun üzerine 1853 Martında sınırlardaki mevcut durumun geçerli olması şartıyla bir antlaşma yapıldı. Kırım Harbi sonrasında toplanan Paris Kongresi'ne başvuran Karadağlılar, Osmanlılar'ın hiçbir zaman topraklarına hâkim olamadığı ve sürekli bir savaş halinin bulunduğunu ileri sürerek istiklâllerinin tasdikini, ayrıca Arnavutluk ve Hersek'ten bazı toprakların kendilerine verilmesini istedilerse de bu hususta herhangi bir karar alınmadı. 1858'de mücadele yeniden başladı. Hüseyin Paşa kuvvetleri Grahova'da Karadağlılar'a mağlûp oldu. Bunun üzerine 1859'da İstanbul'da toplanan elçiler tarafsız arazi olan Grahova'nın ve yakınındaki toprakların Karadağ prensliğine verilmesini kabul etti. 1861'de Hersek'te çıkan isyan hareketi Kara-

dağlılar tarafından desteklenince Osmanlı kuvvetleri 1862 baharında iki kol halinde Karadağ'a girdi. Karadağ Prensi II. Nikola Osmanlılar'la anlaşma yapmak zorunda kaldı ve Osmanlı isteklerini kabul etti. Fakat Rusya'ya harekete geçirerek İşkodra'yı Hersek'e bağlayan ve Karadağ'dan geçen yol üzerinde Osmanlı kuvvetlerinin yerleştirildiği kuleleri yıktırttı. 1876'da Sırbistan Osmanlılar'a karşı savaş ilân edince müttefiki sıfatıyla Karadağ da ona katıldı. Savaşın sonlarına doğru Nikşić, Podgorica, Bar'ı aldı, Ülgün'ü (Dulcigno) ele geçirdi. 1878 Berlin Kongresi'nde Karadağ istiklâlini kazandı. Karadağ'ın eline geçen arazilerdeki müslüman halk buraları terketti. 1881'e kadar Karadağ arazi-i iki katına çıktı ve I. Balkan Harbi'nin ardından tekrar genişledi. Bu süreç daha verimli ve yerleşik bölgelerin ilhakıyla ilgili olarak görülebilir. Coğrafi genişlemeye daha çok şehir ahalisinden oluşan müslüman nüfusun kovulması ve imhası eşlik etti. 1912 ile 1941 yılları arasında katliamlar tamamen sona ermemekle birlikte bu durum savaş zamanı tamamıyla gözle görülür hale geldi. Sırp'ların idaresindeki Yugoslav Krallığı'nın bir parçası olarak Karadağ politik kimliğini kaybetti. 1945'ten sonraki Yugoslavya'da ise eski haline getirildi. Sırbistan ve Sırp Ortodoks kilisesi arasındaki yakın ilişkiler sebebiyle Karadağlılar etnik kimlikleri açısından kendilerini Sırp halkının bir parçası olarak görmekle tamamen bağımsız bir Karadağ halkı kabul etmek arasında tarih boyunca kararsız kalmışlardır. 1980'li yılların sonundan itibaren öncelikle müslüman nüfusun zararına olan, ancak Karadağlılar'la diğerlerinde de kayıplara yol açan ve kimlik değiştirdiklerini beyan etmeyi hedefleyen baskılardan şahıslara, mülklere ve kültürel mirasa yönelik fizikî saldırılara kadar değişen şekillerde şiddetli bir Sırplaştırma kampanyası başlandı. 1991'de Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya Yugoslavya'dan ayrıldığında Karadağ'daki Sırp yanlısı yönetim Sırbistan ile birlikte Savezna Republika Jugoslaviye adındaki yeni federasyonu oluşturdu. Ancak 2001 yılı başlarında Yugoslavya'daki rejim değişikliği Karadağ'ı da etkilemiştir. 22 Nisan 2001'deki seçimleri kazanan devlet başkanı M. Đukanović, Yugoslavya'dan bağımsızlık için referanduma gideceğini ilân etmiştir. Ancak Yugoslavya'dan ayrılma istekleri Avrupa Birliği ve NATO tarafından desteklenmeyince bugüne kadar referandum gerçekleştirilmemiştir.

İslâmî kültür özellikle şehirlerde, bugünkü Karadağ'ın dağlık iç kesiminde Osmanlılar'ın kurduğu yerleşim yerlerinde yoğunlaşmıştır. XIX. yüzyıla gelinceye kadar yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. Bunların en önemlisi, Hersek sancağının idare merkezi olan ve 1570 civarında inşa edilen Hüseyin Paşa (Boljanić) Camii'nin yer aldığı Pljevlja'dır (Taşlıca). Şairlerin, hattatların, âlimlerin ve İslâm kültürünün diğer temsilcilerinin ortaya çıktığı ve eserler verdiği öteki merkezler de Bijelo Polje (Akova), Nikşić ve Podgorica'dır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 104-107, 413-443, 462-468; Đ. Popović, *Istorija Crne Gore*, Beograd 1895; VI. Dorđević, *Crna Gora: Austrija 1814-1894*, Beograd 1924; G. Vuković, *Ratovanje Crne Gore sa Turskom*, Sarajevo 1930; J. Jovanović, *Istorija Crne Gore*, Cetinje 1948; Z. Bešić, *Geologija Severozapadne Crne Gore*, Cetinje 1953; B. Đurđević, *Turska vlast u Crnoj Gori u XVI i XVII vijeku*, Sarajevo 1953; a.mlf., "Karadağ", *El²* (Ing.), IV, 574-575; E. Hösche, *The Balkans: A Short History from Greek Times to the Present Day* (trc. T. Alexander), London 1972, s. 95, 96, 97, 130, 142, 144; *Istorija Crne Gore* (ed. D. Vujović), Titograd 1975, I-III; A. Andrejević, *Islamska monumentalna umetnost XVI veka u Jugoslaviji*, Beograd 1984, s. 37-40; E. Vlačić, *Građanski Rat u Crnoj Gori*, Ottawa, ts.; Mustafa Memić, "Nastanak i širenje islama u sadašnjim granicama Crne Gore", *POF*, XLI (1991), s. 155-185; Besim Darkot, "Karadağ", *IA*, VI, 221-230; M. Lutovac, "Crna Gora", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1956, II, 398-488.

NENAD MOAČANIN

KARADENİZ

Balkan ve Anadolu yarımadalarıyla
Kafkasya arasında uzanan
iç deniz.

Kabaca elips biçiminde olan ve sahillerinin yaklaşık yarısı Avrupa, yarısı Asya topraklarında bulunan Karadeniz'in boyutları doğu-batı doğrultusunda 1170 km. (Poti-Burgaz), kuzey-güney doğrultusunda en geniş 600 km. (Ereğli-Odesa), en dar 265 kilometredir (İnebolu-Kırım kıyıları). Güneybatısındaki İstanbul Boğazı aracılığıyla Marmara denizi, dolayısıyla Ege ve Akdeniz'le ilişkili olan Karadeniz kuzeyinde bulunan Kerç Boğazı ile de yüzölçümü 40.000 km²'ye yaklaşan Azak denizine bağlıdır ve dar anlamda 420.000 km²'yi bulan yüzölçümü bu denizle birlikte 460.000 km²'ye ulaşır. En derin yeri Ayancık'ın yaklaşık 80 km. kuzeyinde olup 2245 metredir.

Eskiçağ'da Pontus Eukseinos denilen deniz Anadolu'daki Türk hâkimiyetinden

İtibaren Karadeniz adıyla anılmaya başlanmış ve bu ad öteki dillere de karanın "siyah" anlamında tercüme edilmesiyle Black Sea (İng.), Mer Noire (Fr.), Schwarze Meer (Alm.), Mare Nero (İt.), Çernoye More (Rusça), Marea Neagra (Rumence) el-Bahrü'l-esved (Ar.) şekillerinde girmiştir. Aslında ismin başındaki kara kelimesi, eski Türk dilinde renklerin aynı zamanda yön ifade etmeleri sebebiyle "kuzey" anlamındadır.

Karadeniz, doğuda Aral gölü ile Hazar denizinden başlayıp batıda Viyana havzasına kadar uzanan eski bir denizin kalıntısıdır ve jeolojik evrimini uzun gelişim aşamaları geçirerek kazanmıştır. Üçüncü zamanın sonlarında parçalanmaya başlayan bu büyük iç deniz Karadeniz ve Hazar olmak üzere ikiye ayrılmış, bu arada Karadeniz'le Akdeniz arasında oluşan ilişki birkaç defa kesintiye uğradıktan sonra günümüzdeki şeklini almıştır. Karadeniz, Azak denizi ve Odesa körfezinin çevreleri dışında kıyıların az girintili çıkıntılı olmasıyla dikkat çeker. Ada bakımından zengin değildir; başlıca adalar arasında Anadolu kıyılarındaki Giresun adası (antik Aretias) ve Kefken adaları adı verilen kaya parçalarıyla Tuna deltası önündeki Yılan (Zmeini) adası zikredilebilir. 90-100 m. derinliğe kadar olan sığ alanlar bütün denizin dörtte birini kaplar. Karaların kıta sahanlığını (self) teşkil eden ve Anadolu önlerinde darlaşan bu sığ alanlar Odesa körfeziyle Azak denizinde geniş yer tutar. Tamamı kıta sahanlığı içinde bulunan Azak denizinin en derin yeri 14 metreyi geçmez.

Az tuzlu bir deniz olan Karadeniz'in yüzey sularının tuzluluk oranı doğu ve orta kesimlerde ‰ 18-19, Odesa körfezinin kuzey kıyılarında ‰ 10 kadardır. Dip suları ise daha tuzlu ve ağır olup tuzluluk oranı 200 metrede ‰ 22'ye ulaşır. Tuzluluk oranındaki değişiklik sonucunda meydana gelen yoğunluk farkı sebebiyle yüzey sularıyla dip suları birbirine karışmadan üst üste iki ayrı tabaka halinde durur. Bu özellik derindeki kısımlara oksijen nüfuzunu engellediğinden aşağılarda kükürtlü oksijen gazı (H₂S) birikir ve bu zehirli sularda sadece bakteriler yaşar. Karadeniz'e özgü balık bolluğu sadece yüzey sularında görülür. Yüzey sularının yaz ortalaması sıcaklığı 20°-26° arasında değişir. Denizin güneyinde sular daha sıcak, kuzeyinde daha serindir ve bu durum kışın daha da belirginleşir. Özellikle güneydoğu kesimindeki suların sıcaklığı kışın 13° civarında kalırken tuzluluk oranının

da düşük olması sebebiyle Azak denizinin ve Odesa körfezinin, zaman zaman da Kırım kıyılarından Bulgaristan'ın Burgaz Limanı önlerine kadar kuzeybatı kesiminin donduğu görülür. Donma olaylarına Türkiye kıyılarından rastlanmaz. Yalnız 1929 ve 1954 yıllarında görüldüğü gibi Tuna nehrinin donmasıyla oluşan ve kış sonunda parçalanarak akıntıya kapılan buz kütleleri bazan İstanbul Boğazı'na kadar ulaşabilir.

Türkiye balıkçılığının % 84'ü Karadeniz'in balık miktarı açısından zengin olan yüzey sularında yapılır; pek fazla çeşitlilik göstermeyen balıklar arasında en çok avlanan hamsidir ve toplam ürünün yaklaşık üçte ikisini oluşturur.

BİBLİYOGRAFYA :

Karakin Deveciyan, *Baltık ve Baltıkçılık*, İstanbul 1331, s. 44; Recai Ermin, "Karadeniz ve Baltıkları", *Üniversite Haftası, Trabzon-Rize (14 Ekim 1955-19 Ekim 1955)*, İstanbul 1956, s. 155-164; Sırrı Erinc, "Karadenizin Teşekkülü ve Fiziki Şartları", a.e., s. 80-96; a.mlf., "Karadeniz ve Çevresinin Morfolojik Tekamülü ile Pleistosen İklim Tehavvülleri Arasındaki Münasebetler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 5-6, İstanbul 1954, s. 46-94; a.mlf., "Karadeniz'in Denizaltı Morfolojisi", a.e., sy. 9 (1958), s. 103-114; a.mlf., "Karadeniz Çanağının Jeomorfolojik ve Yapısal Özellikleri ve Morfometrisi", *Bülten (İÜ Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayını)*, sy. 1, İstanbul 1984, s. 15-22; a.mlf., "Karadeniz'de Buzlanma ve Buz Rejimi ile Meteorolojik Parametreler Arasındaki İlişkiler", a.e., sy. 2 (1985), s. 11-15; Hamit İnandık, *Deniz ve Kıyı Coğrafyası*, İstanbul 1971, s. 109-110; a.mlf., "Türkiye Çevresindeki Denizlerin Bazı Özellikleri", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 14 (1964), s. 29-53; Ahmet Ardel, *Hidrografiya, Okyanuslar ve Denizler*, İstanbul 1975, s. 255-269; a.mlf., "Karadeniz'in İdrolojisi", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 5-6 (1954), s. 23-34; a.mlf., "Karadeniz", *İA*, VI, 230-238; Ajun Kurter, *Oceanografiya*, İstanbul 1977, s. 21, 27, 100, 128; İbrahim Atalay, *Denizaltı Jeolojisi ve Jeomorfolojisi*, Erzurum 1981, s. 208-215; Hüseyin Yüce, "Karadeniz Dip Tuzluluğunun Değişimi", *Bülten*, sy. 2 (1985), s. 93-97; a.mlf., "Karadeniz'de Hidrojen Sülfür ve Çözünmüş Oksijen Dağılımı ve Mevsimsel Değişimi", a.e., s. 99-115; Ayhan Uysal, "Doğu Karadeniz (Sinop-Hopa) Bölgesi Mezgit Balığının (Merlangius Merlangus Euxnus) Biyolojisi ve Papülasyon Dinamiki", *Bülten*, a.e., sy. 9 (1992), s. 145-173; Necdet Tunçdilek, "Denizler", a.e., s. 230-234.

METİN TUNCEL

□ TARİH. Bir iç deniz özelliği taşıyan Karadeniz'in kıyı kesimleri tarih boyunca pek çok kavmin yerleştiği, değişik kültürlerin etkili olduğu bir bölge olarak ön plana çıkmıştır. Eskiçağ'larda batı sahillerinde Kimmerioslar, güney sahilleri boyunca Yunan kolonileri yerleşmişler, ku-

zeyde Azak'tan Dobruca'ya kadar olan kesimde (İskit ülkesi) Asya menşeli kavimler etkili olmuşlar, IV. yüzyılda Türk kavimleri bu bölgelere gelmeye başlamışlardır. 370'lerden itibaren Hun Türkleri Kuzey Karadeniz bozkırlarına yerleştiler. VI. yüzyılın sonlarında ise Slavlar Karadeniz kıyılarına ulaştılar. Aynı asırda bu bozkırlarda Avarlar da etkili oldu. Karadeniz'in güney sahilleri Bizans İmparatorluğu'nun idaresi altında iken VI-X. yüzyıllarda Hazarlar, Kırım'dan Kafkasya'ya kadar olan kesimi ellerinde bulundurdular. Bu dönemde Karadeniz, ticarî münasebetler ağı içerisinde Baltık sahilleriyle Akdeniz dünyasını irtibatlandıran önemli bir mevki kazandı. Bir yandan da Asya'dan Avrupa'ya ulaşan yolların ana kavşak noktaları kuzey kıyılarında oluşmaya başladı. Bu ticarî canlılık içinde Bizans İmparatorluğu'nun başşehri olan İstanbul, Karadeniz'in Akdeniz'e açılan kesiminde ana antrepo haline geldi. Kuzey steplerinden ve Avrupa kıyılarından bu şehre yönelik ticarî faaliyetler yoğunlaştı. Hatta İskandinav kavimleri (Vareglar) IX. yüzyılda Boğaz'a kadar inerek yağma ve tahribatta bulunmuşlardı.

XI. yüzyıldan sonra ve özellikle XII. yüzyılda Karadeniz hem kuzeyden hem güneyden çeşitli Türk kavimlerinin iskânına sahne oldu. Bu durum Karadeniz havzasının siyasi ve etnik görünüşünü oldukça değiştirdi. XI. yüzyılda Karadeniz'in sadece güney sahilleri değil Kırım tarafı ve doğu kıyıları da dahil Bizans İmparatorluğu'nun kontrolü altında bulunmaktaydı. Fakat Malazgirt savaşından sonra Türkler'in Anadolu'ya gelişi güney sahillerinde yeni gelişmelere yol açtı. Öte yandan Kıpçaklar kuzey kesimindeki topraklarda etkili olmaya başladılar. XII. yüzyılda Komnenoslar Trabzon merkezli yeni bir devlet kurmuşlar, 1214'te David Komnenos, İznik İmparatoru Laskaris'i yenmiş ve bu durum Selçuklular'ın müdahalesine yol açmıştı. Bu şekilde Türkler Karadeniz'in Anadolu sahillerine yavaş yavaş yerleşmeye başladılar. İzzeddin Keykâvus 1214'te Sinop'u ele geçirdi. Daha sonraki gelişmeler sonucunda Karadeniz'in Anadolu sahillerinin orta ve batısında Trabzon Rum Devleti dışında yeni Türk beylikleri ortaya çıktı. Selçuklular, I. Alâeddin Keykubad zamanında Kırım'a Sudak'a bir sefer düzenlediler. Akdeniz'in önemli liman şehri Antalya ile Karadeniz'i irtibatlandıran Sinop Limanı vasıtasıyla güney-kuzey ekseninde önemli bir siyasi ve iktisadî avantaj elde etmiş oldu-